

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**ƏHMƏD HƏMDİ TANPINARIN ƏSƏRLƏRİNİN
LEKSİKASI**

İxtisas: 5710.01 – Türk dilləri

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **İradə İsa qızı Hüseynova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ – 2024

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Türk dilləri şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, dosent
Aygül Ağamusa qızı Hacıyeva

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Rüfət Əşrəf oğlu Rüstəmov

filologiya elmləri doktoru, dosent
Yadigar Vəli oğlu Əliyev

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Gülnara Fəxrəddin qızı Əliyeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

filologiya elmləri doktoru, professor
Nadir Balaoğlu oğlu Məmmədli

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sevinc Yusif qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri:

filologiya elmləri doktoru, dosent

Zəmfira Musa qızı Əliyeva

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Dilin bütün səviyyələri canlı proses və dəyişmələrin müşahidə olunması ilə səciyyələnsə də, leksik lay daha həssas və dəyişikliklərə meyilli olması ilə diqqəti cəlb edir: dildaxili proseslərlə yanaşı, etnopsixoloji və sosial amillərin təsiri də ilk növbədə leksik səviyyədə özünü büruzə verir. Bütövlükdə dildə leksik-semantik inkişafın mənzərəsini izləməkdə bədii nümunələrin lingvistik baxımdan araşdırılması xüsusilə əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan həm klassik, həm də müasir yazıçı və şairlərin dil və üslub xüsusiyyətlərinin araşdırılması, onların leksik-semantik və qrammatik baxımdan elmi təhlili, müqayisəli tədqiqatların aparılması hər zaman aktual olaraq qalmaqdadır.

Cümhuriyyət dövrü türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Əhməd Həmdî Tanpınarın yaradıcılığı ədəbiyyatşünaslıq baxımından araşdırılsa da, onun əsərlərinin dili, üslubu tədqiqatdan kənarda qalmış, ədibin əsərlərinin leksik-semantik cəhətdən təhlili aparılmamışdır. “*Tanpınarın roman dili, lüğət baxımından Türk ədəbiyyatının ən zəngin nümunələrindən biridir*”¹. Cümhuriyyət dövrü türk ədəbi dilinin ümumi inkişaf tarixini, onun leksik-qrammatik xüsusiyyətləri və normalarının araşdırılması türkoloji baxımdan vacib və maraqlı məsələlərdən olduğu kimi, ədibin əsərlərinin leksik-semantik təhlilinin Azərbaycan dili materialları ilə müqayisəli şəkildə araşdırılması ümumilikdə iki dil arasında leksik səviyyədəki uyğun və fərqli xüsusiyyətlərin aşkarlanması baxımından maraqlı faktlar verə bilər. Dilin lüğət tərkibindəki sözlər arasında məzmun və şəkil etibarlı ilə ümumiliyin olması, qarşılıqlı şəkildə bağlı olan vahidlər sisteminin öyrənilməsi zərurəti yeni baxış və yanaşmanın formalaşmasına, semasioloji hadisələrin tədqiqi zamanı sözlərin mənsub olduğu təsəvvür dairəsini müəyyənləşdirərək daxili qanunauyğunluqların araşdırılmasına yönəlir. Sözlərin semantik vəziyyəti onun mənsub olduğu mənalara

---

¹ Balcı, Yunus. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın roman dili üzerine bir yaklaşım. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/411886>

sisteminin strukturu ilə müəyyənləşir. Bu baxımdan Əhməd Həmdî Tanpınarın əsərlərində semantik və tematik söz qrupları, xalqın dünyagörüşü, adət-ənənələri, həyat tərz, yaşam fəlsəfəsi, habelə dini inancları və mədəniyyətini özündə əks etdirən, xüsusi linqvopsixoloji çəkiyə malik frazeoloji və onomastik vahidlər də daxil olmaqla leksik xüsusiyyətlərin araşdırılması türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsinin dil-üslub xüsusiyyəti ilə bağlı təsəvvür yaratmaqla yanaşı, həm də müasir türk ədəbi dilində leksik səviyyədə baş verən prosesləri izləməyə imkan verə bilər. Müvafiq problemin araşdırılması ilə bağlı tədqiqatların aparılmaması təqdim edilən mövzunun aktuallığını şərtləndirir.

“Əhməd Həmdî Tanpınarın əsərlərinin leksik xüsusiyyətləri” mövzusunda dissertasiya Azərbaycan dilçiliyində sözügedən problemə həsr olunmuş ilk sistemli tədqiqat olacaq. Belə ki, nə Azərbaycan dilçiliyində, nə də türk dilçiliyində Əhməd Həmdî Tanpınarın əsərlərinin dil xüsusiyyətləri ilə bağlı [ötəri şəkildə bəzi faktlara toxunulmasını nəzərə almasaq, (məs. Yunus Balçı “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Roman dili”) xüsusi tədqiqat işi mövcud deyil.

Tədqiqatın obyektini Ə.H.Tanpınarın müxtəlif dövrlərdə yazmış olduğu əsərlər təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini Ə.H.Tanpınarın müxtəlif dövrlərdə yazmış olduğu əsərlərdəki leksik vahidlərin məna tutumundakı adekvatlıq və qeyri-adekvatlıq məqamlarının müəyyənləşdirilməsi, dilinin leksik-semantik xüsusiyyətləri, habelə semantik qruplar üzrə fərqləndirilməsi məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi Əhməd Həmdî Tanpınar əsərlərinin dilində işlənən leksik vahidləri leksik-semantik cəhətdən təhlil etməkdir. Həmin məqsəddən irəli gələn vəzifələr çərçivəsində aşağıdakıları sadalamaq olar:

- Ə.H.Tanpınarın əsərlərinin leksikasını linqvistik səviyyədə araşdırmaq;
- Ə.H.Tanpınarın əsərlərini mənşəcə tərkibinə və müasir türk ədəbi dilində (Azərbaycan dili ilə müqayisələr aparılmaqla) işləkliyinə görə qruplaşdırmaq;

- Ə.H.Tanpınarın yaradıcılığındakı leksik vahidlərin müasir Azərbaycan, türk dilləri, onların dialektlərində və eləcə də digər türk dillərindəki sabit və dəyişkən formalarını təsbit etmək;

- Ə.H.Tanpınarın əsərləri əsasında Azərbaycan və türk dillərində leksik vahidlərin tematik uyğunluq və fərqliliklərini müəyyənləşdirmək;

- Ə.H.Tanpınarın əsərlərinin dilində işlətdiyi frazeologizmləri araşdırmaq, onları leksik-semantik cəhətdən təhlil etmək; Azərbaycan və türk dillərindəki frazeoloji vahidlərin linqvokulturloji şərtlənməsində unikal və universal olan faktorları müəyyənləşdirib fərqləndirmək, qarşılaşdırma əsasında onların semantik tutumundakı adekvatlıq əmsalına aydınlıq gətirmək;

- Ə.H.Tanpınarın əsərləri əsasında Azərbaycan və türk dillərindəki leksik vahidlərin semantik qruplaşdırmasını aparmaq, həmin ifadələr sırasında sinonim və variantlıq faktlarını, habelə antonim və çoxmənalılıq faktlarını təsbit edib fərqləndirmək;

Ədəbin əsərlərində işlənmiş leksemlərin araşdırılması eyni zamanda dil tarixinin müxtəlif zaman kəsiklərinin ayrı-ayrı mərhələlərinin də qaranlıq məqamlarının işıqlandırılması deməkdir. Bunların tədqiq bünövrəsi kimi isə XX əsrin birinci yarısında mövcud olan türk ədəbi dilinin mövqeyini o dövrün ədəbi mühit mənzərəsi işığında izləmək, dil əlaqələri səviyyəsini o çərçivədə təsbit etməklə Ə.H. Tanpınarın bu sahədəki xidmətlərini mümkün qədər aşkara çıxarmaqdır.

Tədqiqat metodları. Ə.H. Tanpınarın əsərləri əsasında təbii, statistik, təsviri və tarixi-müqayisəsi metodlar əsasında tədqiqat aparılmışdır. Yazıcının istər şeir dilinin, istərsə də roman və hekayələrinin dilinin xüsusiyyətlərinin leksik-semantik cəhətdən araşdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində türk dilinin zəngin ifadə imkanları, türk dili leksikasının bədii formaları öz əksini tapdığından onun əsərləri müasir türk dilinin formalaşmasında əvəzsiz rol oynamışdır;

– Həmdü Tanpınar əsərlərində sinonimlərdən, antonimlərdən, təzadlı ifadələrdən, qoşa sözlərdən, təqlidi sözlərdən xüsusi üslubi çalar yaratmaq üçün geniş şəkildə istifadə etmişdir;

– Tanpınarın əsərlərində polisemantik leksik vahidlər əsasən ekspressivliyin ifadə vasitəsi kimi çıxış edir;

– Tanpınar sözün semantik mənası ilə yanaşı, məcazi, konnotativ, fon mənası, eləcə də assosiativ mənə çalarlarından da məharətlə istifadə edərək üslubi fiqurlar yaradır;

– Tanpınarın əsərlərində klassik ədəbiyyat nümunələrini xatırladan izafətlər və müasir dövr üçün işləkliyini itirmiş alınmalar geniş şəkildə işlədilmişdir;

– Tanpınarın əsərlərində adlar müəllif fikrinin – başlıca ideyanın çatdırılmasında “açar” rolu oynayan vasitələrdəndir;

– Tanpınarın yaradıcılığında ritorik sual, xitab və bədii nidaları, eləcə də fikrin qüvvətlənməsinə xidmət edən üslubi hadisə kimi bədii təzad – antiteza yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilən üslubi fiqurlardandır;

– Tanpınarın yaradıcılığında müxtəlif rənglərin leksik-semantik sahəsi fərqli rəng obrazlılığına və kəmiyyət göstəricilərinə malikdir. Tanpınarın əsərlərində rənglə bağlı leksemlər həm denotativ, həm də konnotativ semantika ilə çıxış edir;

– Tanpınarın yaradıcılığında müəllifin üslubu ilə əlaqədar olaraq arxaizm və neologizmlərin, danışq-məişət leksikasına aid olan söz qruplarından, dialektizm və alınma sözlərdən geniş şəkildə istifadə olunur;

– Tanpınarın əsərlərində rast gəldiyimiz frazeologizmlərin əksəriyyətini somatik komponentin mövcud olduğu və ya təqlidi sözlərin iştirak etdiyi frazeologizmlər təşkil edir.

– Tanpınarın dilində emotiv frazeologizmlərin statistik baxımdan təhlili göstərir ki, “mənfi” çalarlı emotiv leksemlər üstünlük təşkil edir.

– Tanpınarın əsərlərində təsadüf olunan toponimlərin tematik və struktur baxımdan tədqiqi müxtəlif səbəblərlə şərtlənən sinonim və variantlılığın mövcudluğu faktını təsdiq edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi problemin nəzəri-tipoloji qoyuluşu, tədqiqatın istiqaməti və predmeti ilə

müəyyənləşir. Dissertasiyada ilk dəfə olaraq Ə.Tanpınarın əsərləri müxtəlif aspektlərdən yanaşmaqla sistemli şəkildə araşdırılmaqla linqvistik təhlil olunmuşdur. Sistemli yanaşma Ə.Tanpınarın əsərlərini leksik-semantik və üslubi baxımdan geniş şəkildə və fərqli baxış bucağından nəzərdən keçirmək imkanı verir. Dissertasiyada ilk dəfə olaraq Ə.Tanpınarın əsərləri linqvistik baxımdan təhlil olunaraq onların leksik xüsusiyyətləri araşdırılır, müəllifin dil və üslub xüsusiyyətləri, əsərlərində işlənən leksik laylar, leksik söz qrupları, frazeoloji və onomastik vahidlər geniş şəkildə tədqiqata cəlb olunur, həm linqvokulturoloji, həm də koqnitiv istiqamət diqqət mərkəzində saxlanılır.

İşin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Bu tədqiqat dilçilik, eyni zamanda yazıcının yaradıcılığının araşdırılması baxımından ədəbiyyat tarixində də müəyyən nəzəri və praktik əhəmiyyət daşıyır. Belə ki bu mövzuda kifayət qədər yeni və gərəкли faktlar əldə etmək mümkündür. Mövzunun daha bir praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu tədqiqat işi ali təhsil müəssisələrində, elmi-tədqiqat institutlarında metodik vasitə kimi istifadə edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqat zamanı qarşıya qoyulmuş problemlə bağlı aparılmış araşdırmaların nəticələri müxtəlif elmi jurnal, məcmuə və konfrans materiallarında dərc edilmiş, müəllif mövzu ilə bağlı elmi məruzələrlə yerli və beynəlxalq konfranslarda çıxış etmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Türk dilləri şöbəsində hazırlanmışdır.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Giriş – 6 səhifə, I fəsil – 34 səhifə, II fəsil – 45 səhifə; III fəsil – 17 səhifə, nəticə – 2 səhifə və istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı – 11 səhifə. İşin həcmi 133 səhifə (cədvəllər, qrafiklər və ədəbiyyat siyahısı istisna edilməklə) 224 327 işarəyə bərabərdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılacaq əsas müddəalar, tədqiqatın elmi yeniliyi, tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti, dissertasiyanın aprobasiyası və tətbiqi, tədqiqat işinin yerinə yetirildiyi təşkilat, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi barədə məlumat verilir.

Dissertasiyanın I fəslı “*Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərinin leksik-semantik və üslubi xüsusiyyətləri*” adlanır. Bu fəsildə Əhməd həmdi tanpınarın əsərlərinin leksik-üslubi və semantik xüsusiyyətləri tədqiq olunur. “Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərinin leksik-üslubi xüsusiyyətləri” başlıqlı yarımfəsildə nəinki XX əsr görkəmli türk yazıçısı Əhməd Həmdi Tanpınarın yaradıcılığının, eləcə də XX əsr türk ədəbi dilinin üslubi xüsusiyyətlərinin tədqiqi baxımından maraq kəsb edən əsərlərinin leksik-üslubi xüsusiyyətlərinin təhlili təqdim olunur. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində türk dilinin zəngin ifadə imkanları, türk dili leksikasının bədii formaları öz əksini tapmışdır. Yunus Balcının qeyd etdiyi kimi, “98 bin dolayında sözcük kullandığı Huzur romanında tekrarlar arındırıldığında 23 bin civarında farklı kullanım, 3500 civarında da tek kullanımlık sözcük zenginliği söz konusudur. Türkçe sözlüğe göre 110 binden fazla sözcüğü bulunan Türkçenin en güçlü yazarından biri olan Tanpınar'da 3500 civarındaki bir vokabüler bizleri şaşırtabilir”². Müəllif bədii mətnə obrazlılıq yaratmaq məqsədilə müxtəlif leksik vahidlərin üslubi imkanlarından məharətlə istifadə edir. Məzmun-tematik baxımdan təhlil müəllifin yaradıcılığında istifadə etdiyi söz-terminlərin səciyyəsinı vermək, işlənmə tezliyi ilə diqqət çəkən söz qruplarını müəyyən etmək imkanı verir. Müəllifin yanaşmasından – əsərin ideya istiqamətindən asılı olaraq sözlər fərqli üslubi çalar, yeni ahəng qazandır. Əhməd Həmdi Tanpınar əsərlərində sinonimlərdən, antonimlərdən, təzadlı ifadələrdən, qoşa sözlərdən, təqlidi sözlərdən

---

²Balcı, Yunus. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın roman dili üzerine bir yaklaşım. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/411886>

xüsusi üslubi çalar yaratmaq üçün geniş şəkildə istifadə edir. Müəllif xüsusi emosional fon yaratmaq üçün təkrarlardan istifadə edir. Əhməd Həmdi Tanpınarın məharətlə işlətdiyi qoşa sözlər komponentlərin leksik məzmununu artırmaqla yanaşı, obrazlı məzmun və əlavə emosional-ekspressiv çalar da qazanır. Eyni və ya yaxın mənalı sözlər olmasına baxmayaraq, sinonimlər fərqli üslubi keyfiyyət daşımaqla funksional və ya ekspressiv baxımdan incə üslubi çalara görə müxtəlif olması ilə də diqqəti cəlb edir.

“Yeniden *büyük baba* olacağım...” sözü dilindən düşmüyordu.

Babam, *dedesinin* bu cami için ayırdığı parayı yemişti.

Tanpınarın əsərlərinə xüsusi üslubi rəngarənglik gətirən vasitələrdən biri də antonimlərdən üslubi çalar yaradan vasitə kimi istifadə etməsidir. *Herkes şaşırmıştı. Fakat ne çıkar? Ben rahattım. Sakindim, hafiftim.*

Tanpınarın əsərlərində antonimlər təzad yaratmaqdan başqa əşya və predmetlərin sabit, dəyişməz təbiətini, zamanın uzun sürən davamlılığını, əşyanın keyfiyyətinin tez bir zamanda dəyişikliyə məruz qalmasını və s. bu kimi halları təsvir etmək üçün istifadə edilmişdir.

Bu gelen hiç de tanıdığımız babacan, yüzünden sadece para sıkıntısı ve yaşamak zevki, yahut hasreti akan Naşit Bey değildi.

İsmail Molla için gençliğinde bütün kadınlar - hemen her cinsi - güzeldi, ahmaktı.

Tanpınarın əsərlərində təsadüf olunan leksik-üslubi məqamlardan biri də bu gün türk ədəbi dili üçün köhnəlmiş sözlərdən geniş şəkildə istifadə olunmasıdır. Bu hal əsərin mövzusu və üslubundan asılı olaraq fərqli şəkildə təzahür edir.

Bütün varlığından bir vakar ve büyüklük taşıyordu.

Tanpınarın əsərlərində polisemantik leksik vahidlər əsasən ekspressivliyin ifadə vasitəsi kimi çıxış edir. Çoxmənalılıqdan müxtəlif üslubi çalarlar yaratmaq üçün istifadə edən müəllif kinayə və ya incə yumor ifadə etmək məqsədilə də yararlanmışdır.

O zamana kadar hep düşük gördüğümüz bıyıkları dünyaya meydan okur gibi sivrilmiş, üzüntü ile kısık gözlerine tuhaf bir sertlik, baktığı şeyi delen ve ötesine geçen bir dikkat gelmişti.

Müəllifin əsərlərində diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, Tanpınar sözün semantik mənası ilə yanaşı, məcazi, konnotativ, fon mənası, eləcə də assosiativ mənə çalarlarından da məharətlə istifadə edərək üslubi fiqurlar yaradır.

Klassik ədəbiyyat nümunələrini xatırladan izafətlərin və müasir dövr üçün işləkliyini itirmiş alınmaların geniş şəkildə işlədilməsi Tanpınarın əsərlərində diqqət çəkən məqamlardandır. Əsərin dilinə ağırlıq gətirən belə ifadələr xüsusi üslub yaradan vasitə kimi maraq doğurur.

Bu yüzdendir ki Molla bey, muayyen müddeti iki defa yenilemek suretiyle, Hicaz'da kaldığı beş yıl zarfında oğlunun "velinimet-i biminnetim, sebeb-i hayatım, candan aziz pederim efendim" diye başlayan uzun, çocukça, her yıl biraz daha büyümesine, tahsilinin ilerlemesine rağmen, gerçekten ço,cukça yazılmış mektuplarını, mizacının emrettiği istihfafla okumaktan çekindi.

Tanpınar əsərlərində onim seçiminə xüsusi həssaslıqla yanaşmış, bir çox hallarda işlətdiyi adların obrazlılığın ifadəsinə, ideyanın açılmasına, xüsusi üslubi vasitə kimi çəki qazanmasına çalışmış və buna nail olmuşdur. Bu baxımdan onun əsərlərində adlar müəllif fikrinin – başlıca ideyanın çatdırılmasında “açar” rolunu oynayan vasitələrdəndir.

Tanpınar xüsusi üslubi vasitə kimi sual cümlələrindən də istifadə edir – müəllifin ritorik sualla oxucunu düşündürmək bacarığı diqqəti cəlb edir.

Neden bana düşmandı? Benden ne istiyordu? Niçin mahvıma karar vermişti ve neden, nasıl bu kadar ustalıklı idi? Anlamak mümkün değildi.

Məcəzlərdən xüsusi ustalılıqla istifadə edən müəllif maraqlı bənzətmə və müqayisələr aparır.

İhtiyar kadın göbeği fincan gibi oynuyor, halk işin maskaralığını bile bile, belki de böyle olduğu için memnun, alkışlıyor, ıslık sesleri kumaşlar gibi yırtılıyordu.

Tanpınarın əsərlərinin dil və üslub xüsusiyyətlərinin tədqiqi onu deməyə əsas verir ki, müəllifin əsərləri türk ədəbi dili leksikasının bütün başlıca üslubi laylarını özündə əks etdirir. Müəllif

nitqinin əsasını əsas lüğət fonduna daxil olan neytral leksika təşkil etsə də, bir çox xüsusiyyətlər onun fərdi üslubunun formalaşmasına səbəb olmuşdur. Leksik-üslubi baxımdan səciyyəvləndirsək, müəllif fərqli söz qruplarından geniş şəkildə və məharətlə istifadə etmişdir.

Leksik-semantik söz qruplarının sem strukturunun xüsusiyyətlərini müəyyən etməklə yanaşı, bu söz qruplarının türk və Azərbaycan dillərində əhatə etdiyi məzmun sferasının ortaqlar və fərqli cəhətlərinin müəyyən olunması xüsusi maraqlı doğuran məsələlərdəndir.

Təhlil zamanı sözlərin seçimində əsasən ilkin, əsas məna diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Belə ki, məhz ilkin məna *“digər mənalar üçün ümumilikdə qəbul olunmuş əsas, fundament və dayaq”*¹ rolunu oynayır. Tədqiqat zamanı əsasən komponentar təhlil metoduna üstünlük verilmiş, sözün semantik və sintaktik valentliyi – işləklik imkanları diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Fərqli yanaşma metodu müqayisə olunan dillərdə leksik-semantik söz qruplarının tipoloji baxımdan əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə şərait yaradır.

Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində leksik vahidləri başlıca semantik sahələr üzrə təhlil etməklə bu vahidlərin funksionallıq xüsusiyyətlərini müəyyən etmək mümkündür. Leksik vahidlərin semantik sahələr üzrə təhlili həm müəllifin üslubu ilə bağlı məqamları, həm də yazdığı dövrün dil mənzərəsi ilə bağlı təsəvvürün formalaşmasına əsas verir. Zaman, rəng, kədər, sevinc kimi anlayışlar xüsusi semantik sahə təşkil etməklə yanaşı, məna sferaları arasında əlaqədən meydana çıxan xüsusi qrup sözlərin yaranmasında da əhəmiyyətli rol oynayır. Semantik sahənin nüvəsini təşkil edən sözlər məna baxımından ümumi olmalı, üslubi baxımdan neytral, emosional-ekspressiv çalardan uzaq olmalı və kontekstdən asılılığı az olmalıdır. Nüvəyə daxil olan leksemlər işləklik baxımından digərlərini üstələyir, yüksək tezliyə malik olması ilə diqqəti cəlb edir. nüvədən uzaqlaşdıqca leksemlər emosional-ekspressiv və üslubi baxımdan çalar qazanmaqla yanaşı, digər leksik-semantik qruplara

---

¹ Виноградов, В. В. Основные типы лексических значений слова // Вопросы языкознания. - М.: Наука – 1953. № 5. - С. 3-29. - с.12

aid olması da müşahidə olunur. Semantik sahəyə daxil olan arxaik leksemlər də nüvəyə yox, nüvədən uzaqlaşmış sahəyə aid olur.

Zaman konsepti ilə bağlı anlayışların ifadəsi Ə.Tanpınarın əsərlərində xüsusi üslubi əhəmiyyət daşıyır. Müəllif bu semantik sahəyə daxil olan vahidlərdən əsərin ümumi ideyasını çatdırmaq, obrazlılıq yaratmaq vasitəsi kimi istifadə edir. “Huzur” romanında “zaman” sözü 213 dəfə işlənmişdir ki, bu da qeyd olunan semantik sahəyə daxil olan sözlərin 23%-ni təşkil edir.

Müəllif zaman anlayışı ifadə edən “gecə” və “gündüz” leksemlərinin nisbətindəki fərqlə əsərdə bu anlayışların əks məzmununa malik olması ilə xüsusi üslubi vahid kimi istifadə etmişdir. 218 dəfə işlənən “gecə” (24%) sözü 8 dəfə işlənən “gündüz” sözünə (1%) qarşı xüsusi fon yaradaraq ümumi ideyanın verilmə vasitəsi kimi çıxış edir. Bu əsərdə müəllif zaman konseptinə daxil olan zidd mənalı vahidlərdən məharətlə istifadə etmişdir: 162 dəfə işlənən “akşam” leksemi (18%) qarşı əsərdə “sabah” leksemi 95 dəfə (10%) işlənmişdir.

Leksik-semantik söz qrupları ümumilikdə leksik sistemin elementini təşkil etdiyindən bütövlükdə sistem üçün səciyyəvi olan qanunauyğunluqlarla idarə olunur. Sinonim münasibətində olan leksemlərin semantikasındakı məna incəlikləri, kontekstə uyğun çalarlar *“bütövlükdə dil sisteminin digər vahidlərinə münasibətdə hər bir sözün semantik kontekst tipini müəyyən etmək”*⁴ imkanı verir. Müşahidələr göstərir ki, sinonim cərgəyə daxil olan sözlərin semantikasındakı incə fərqlər onların digər vahidlərlə müxtəlif şəkildə əlaqələnməsinə xidmət etməklə sintaqmatik funksiyasının müəyyənlənməsinə təsir göstərir. Bundan əlavə, sözün kontekstdə işlənmə xüsusiyyətləri, *“ifadə olunan anlayışla qarşılıqlı əlaqəsini açıqlamaq”*⁵ imkanı da verir. Tanpınarın əsərlərində sinonimlərin semantikasını təhlil etdikdə işlənmə məqamının kontekstdən və müəllifin niyyətindən asılı olduğunun şahidi oluruq. Belə məqamlarda linqvomədəni amillə şərtlənən realilərin işlənməsi də

---

⁴ Уфимцева, А.А. Лексика // Общее языкознание / Внутренняя структура языка. - М.: Наука, - 1972. - С. 394-455. - s.422

⁵ Брагина, А.А. Синонимы и их истолкование // ВЯ, - 1978. № 6. - С. 63-73. s.65

diqqəti cəlb edir. Maraq kəsb edən semantik sahə kimi təzad təşkil edən anlayışlarla bağlı leksemlərin təhlilini göstərmək olar: mənfi və ya müsbət anlayışların işləklik tezliyinin müəyyən olunması əsərin ümumi ideyası, pragmatik məqsədi, müəllifin daxili aləmi və amalı ilə bağlı fikir yürütmək üçün əhəmiyyətli fakt kimi çıxış edir. Əsərin ümumi ideya və məzmunu fonunda müəllif məsafə semantik sahəsinə daxil olan leksik vahidlərdən də məharətlə istifadə edərək psixoloji vəziyyətin verilməsi, daxili gərginliyin ifadəsi kimi məqamlarda maraqlı həll üsulu seçmişdir: “Huzur” romanında “uzak” sözü 145 dəfə, “yakın” sözü 54 dəfə işlənmişdir.

Qeyd olunan semantik sahələrlə bağlı elementlərin işləkliyində daha çox “mənfi” çaların üstünlüyü diqqəti cəlb etsə də, istər insanla, istərsə də obyektiv gerçəkliyin hadisələri ilə bağlı işlənən “iyi” və “kötü” leksemlərinin işləkliyində “müsbət” məzmunlu element aparıcıdır: əsərdə “iyi” – 143 dəfə, “kötü” – 35 dəfə işlənmişdir. Bundan başqa, bədii ədəbiyyatda xüsusi obrazlılıq elementi kimi çıxış edən “həyat” və “ölüm” semantikasi ilə bağlı vahidlərin işlənmə tezliyində də müsbət dinamika müşahidə olunur: “ölüm” – 148 dəfə (22%), “həyat” – 518 dəfə (78%) işlənmişdir.

I fəslin II yarım fəslə *“Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində üslubi fiqurların işlənmə xüsusiyyətləri”* adlanır. Bədii ədəbiyyatın dili aid olduğu dövrün dil mənzərəsini və norma xüsusiyyətlərini əks etdirmək baxımdan olduğu kimi, dilin linqvopsixoloji potensialı, dil daşıyıcılarının koqnitiv və mental baxışlarını təqdim etməsi yönündən də maraq kəsb edir. Bu baxımdan bədii ədəbiyyat nümunələrində üslubi fiqurların öyrənilməsi həm hər hansı yazıçının dil-üslub xüsusiyyətlərinin araşdırılması, həm də müəyyən zaman kəsiyində dildə gedən proseslərin qeydə alınması baxımından əhəmiyyətlidir. Müasir türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Əhməd Həmdi Tanpınarın yaradıcılığı üslubi fiqurların zənginliyi və işləkliyindəki mütəhərriklik baxımından xüsusilə maraq doğurur. Ümumilikdə bədii əsərlərdə, eləcə də Tanpınarın yaradıcılığında yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilən üslubi fiqurlardan ritorik sual, xitab və bədii nidaları, eləcə də fikrin qüvvətlənməsinə xidmət edən üslubi hadisə kimi bədii təzad – antitezanı qeyd etmək olar. Ə.Tanpınarın əsərlərində üslubi

zənginliklə bağlı diqqəti cəlb edən məqamlardan biri müəllifin xüsusi məharətlə bədii fiqurlardan istifadə etmək bacarığıdır.

İfəslin III yarımfəslə *“Tanpınarın əsərlərinin dilində leksik laylar”* adlanır. Bədii əsərləin dili müxtəlif yanaşma tətbiq olunaraq tədqiq olunmaqla fərqli aspektlərdən araşdırıla bildiyi kimi, leksik tərkibin layları baxımından da maraqlı mənzərə təqdim edir. Tanpınarın əsərləri hər şeydən əvvəl köhnəlmiş sözlərin işləkliyi ilə səciyyələndirilə bilər. Bu müəllifin demək olar ki, bütün əsərlərində müşahidə olunan xüsusiyyətlərdən biridir. Köhnəlmiş sözlərlə yanaşı, Tanpınarın əsərlərində alınmalar və dialektizmlərin işlənməsinə də təsadüf olunur.

I fəslin *“Tanpınarın əsərlərində məcazların səciyyəvi xüsusiyyətləri”* adlanan IV yarımfəslində bədii dilin ekspressivliyini təmin edən məcazlardan bəhs olunur. Tanpınarın əsərlərində leksik vahidlərin əsas mənadan fərqli məzmun qazanaraq məcazlaşması, konnotativ mənə çaları ifadə etməsi kimi hallar müşahidə olunur. Bundan əlavə, məcazlaşmış vahidlərin kontekstual mənə qazanması ilə də ekspressivlik meydana çıxır.

Tanpınarın əsərlərində məcazlar sistemi ifadə formasının zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Obrazların daxili aləmini, xarakterini açmaq, eləcə də öz ideyalarını əsərdə daha təsirli şəkildə ifadə etmək üçün Tanpınar məcazın müxtəlif formalarından istifadə etmişdir. Müəllifin ən çox müraciət etdiyi bədii üsullardan metafora və müqayisəni qeyd etmək olar. Tanpınarın romanlarında danışq dilinə xas bir kəlmə seçimi var. Təşbeh və istiarələrdən geniş istifadə etsə də, bunlar onun əsərlərinin dilinə ağırlıq gətirməmişdir.

II fəsil *“Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində frazeoloji vahidlərin işlənmə xüsusiyyətləri və koqnitiv yanaşma”* adlanır və beş yarımfəsildən ibarətdir. “Əhməd Həmdi Tanpınarın dilindəki frazeoloji vahidlərin linqvokulturoloji səciyyəsi” başlıqlı I yarımfəsildə Tanpınarın dilindəki frazeoloji vahidlərin linqvokulturoloji xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Frazeoloji vahidlərin semantikasnda daşlaşmış milli-mədəni məlumatlar bütövlükdə xalqın mədəni xüsusiyyətləri, həyat tərzi, dünyaya baxışı və düşüncəsi ilə bağlı incə məqamların araşdırılması üçün zəngin material verən mənbə kimi çıxış edir. Frazeologizmlər *“xalqın*

mədəni ənənələrinin yaşadığı tarixi, məişət və mənəvi təcrübəsi əsasında gerçəklik haqqında obrazlı təsəvvürləri nəticəsində meydana gəldiyindən”⁶ bu vahidlərin daxili forması motivasiya daşıyıcısı olmaqla milli-mədəni səciyyəli elementlərə malik olur. Bu baxış bucağından yanaşdıqda müxtəlif səpkili əsərləri ilə müasir türk ədəbi dilinin inkişafında xüsusi xidməti olan Əhməd Həmdü Tanpınarın dilindəki frazeoloji vahidlərin tədqiqi və bu vahidlərin Azərbaycan dilindəki qarşılığı ilə müqayisəli təhlili həm linqvistik, həm də mədəni və psixoloji baxımdan maraq doğurur. Ə. Tanpınarın əsərlərində təsadüf olunan bəzi frazeologizmlər xüsusi fəlsəfi yükü ilə diqqəti cəlb edir: *“Fakat bizim memlekette aranan kaybolur”*. Bu tipli ifadələr psixoloji durumla bağlı olmaqla yanaşı, həm də insanların həyat təcrübəsinə söykənən inancını ifadə edir. Təsadüfi deyil ki, adətən dildə bu tipli vahidlərin mənə yükünü daşıyan zərbi-məsəllərə də rast gəlmək olur. *“Biraz sabırla her şey ayağınıza gelir”* cümləsindəki vahid də bu qəbildəndir. Bu tipli birləşmələr güclü obrazlılığa malik olmaqla yanaşı, həm də dildə nisbətən sonrakı dövrlərin məhsulu olma təəssüratı yaradır: dünyaları yıkılmış olanlar, dostunun bir tərəfini kəşfetmiş gibi... Mənfi çalarlı məzmunun əks olunduğu qarabasma, narahatlıq ifadə edən *“cümbüşünü yaşıyordu”* və ya *“sefaletin kemirdiği evler”* kimi ifadələri də bu baxımdan təhlil etmək mümkündür. Frazeologizmlərin linqvokulturoloji baxımdan təhlili onların dil daşıyıcılarının dünyagörüşü və həyat tərzinin obrazlı şəkildə dildə ifadəsi nəticəsində meydana çıxdığını söyləməyə əsas verir. Bu təcrübə şübhəsiz ki, xalqın mədəni ənənələri, inanc və ayinləri ilə bağlı olur və etnopsixoloji və mədəni amillərin daşıyıcısı kimi çıxış edir. Təsadüfi deyil ki, bu tipli frazeologizmlər arasında ilkin inanclarla bağlı sakral leksika da xüsusi çəkiyə malikdir. Sakral məzmunlu vahidlərə Ə. Tanpınarın əsərlərində də rast gəlirik: *“Halam ahretle bütün alâkasını kestiğini göstermek için...”*. Linqvokulturologiyanın başlıca anlayışlarından olan dil vahidlərinin mədəni konnotasiyası məsələsi konkret mədəni

---

⁶ Телия, В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов [от мировидения к миропониманию]. // Славянское языкознание. XI Международный съезд славистов. - М.: «Наука». - 1993. - с. 302

kontekstdə anlayışın fərqli obrazlılıq ifadə edərək dildə özünəməxsus mənə çaları qazanmasıdır. Eyni anlayış müxtəlif xalqlarda fərqli konnotasiyaya malik olur – öküz kimi sağlam (rus d.) – at kimi sağlam (ingilis d.), qoyun kimi tərs (rus d.) – uzunqulaq kimi tərs (Az.d.). Eyni məfhum müxtəlif dillərdə fərqli anlayışın rəmzi kimi çıxış edə bilər: rus dilində “milçək kimi bezdirmək” ifadəsi olduğu halda, bolqar dilində milçək “yumşaqıq, həlimlik” rəmzi kimi qəbul edilir. Ə. Tanpınarın əsərlərində təsadüf etdiyimiz “vakur cephesiyle” ifadəsi - “səmimi bir münasibətlə” mənasını ifadə etsə də, “vakur” sözü ayrılıqda “ağırbaşlı, onurlu” mənasını daşıyır. Bu nümunə sözdəki mənə genişlənməsini müşahidə etmək imkanı verməklə həm də bir çox inanc və totemlə bağlı məqamları aşkarlamağa şərait yaradır. Bir çox türk dillərində, eləcə də çuvaş dilində “vakar” – öküz mənasını ifadə edir. “Ağırbaşlı, onurlu” anlamında işlənən “vakur” sözü də daxili məzmununda qədim mədəniyyətin və düşüncə tərzinin izini saxlamaqdadır. Ə. Tanpınarın əsərlərində də rast gəldiyimiz frazeologizmlərin əksəriyyəti isə ümumişlək səciyyəli universal vahidlərdir. Bunların çox hissəsini somatik komponentin mövcud olduğu və ya təqlidi sözlərin iştirak etdiyi frazeologizmlər təşkil edir: göz attığım, çıtır-çıtır yiyeceğim, yumuk-yumuk gülen, ayakta kalmış (have survived), ayağına gelir... Somatik komponentdə əks olunan rəmzi mədəni kod dillərarası universali olmaqla bütün dillər üçün səciyyəvidir. Lakin ayrı-ayrı bədən üzvlərinin daşdığı rəms müxtəlif dillərdə fərqli ola bilər. Milli ruhun ifadəçisi olan konseptlərlə bağlı belə vahidlər adətən tərcümə olunmur. Təsadüf etdiyimiz frazeologizmlərin və mədəniyyət yüklü vahidlərin bir çoxu isə Azərbaycan dilində də geniş şəkildə işlənməkdədir: *“Kutu gibi güzel, rahat, temiz bir evde yaşadığımı hatırladı”*.

Frazeoloji vahidlərin linqvokulturoloji təhlili göstərir ki, bu vahidlər daxili məzmununda xalqın təfəkküründə daşlaşmış, rəmsləşmiş və xalqın təfəkküründəki dəyərləri əks etdirən leksik birləşmələrdir. Milli-mədəni səciyyəli frazeologizmlərin təhlilində mühüm şərt milli konnotasiyanın aşkarlanmasıdır.

II fəslin II yarımfəslə *“Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində işlənən emotiv frazeologizmlər”* adlanır.

Ə. Tanpınarın əsərlərinin dili zənginliyi və müəllifin dil vahidlərindən xüsusi ustalıqla istifadə etmə bacarığının təzahürü ilə diqqəti cəlb edir. Müəllifin dilində ziddiyyətli faktlara təsadüf olunması – dilin müasir səviyyəsində işlək vahidlərlə yanaşı, işləkliyini itirmiş leksemlərə yer verilməsi Ə. Tanpınarın əsərlərinin lingvistik baxımdan araşdırılmasının aktuallığını göstərən amillərdəndir. Ə. Tanpınarın dilində işləkliyi ilə maraq doğuran söz qrupları içərisində frazeologizmlərin xüsusi çəkisi var. Ə. Tanpınarın dilində emotiv frazeologizmlərin işlənmə səbəblərindən biri də Yunus Balcının da qeyd etdiyi məqamla bağlıdır: *“Tanpınar'ın roman dilinin, bir estetik trans dili olduğunu söylemek mümkündür. Eskilerin cezbe ve vecd dedikleri bu hal, Tanpınar'da özellikle şiirlerinde kendisini daha güçlü göstermekle birlikte aynı kodlarla romanlarında da devam eder. Tanpınar'ın roman dili, bir şehir dilidir. Romanlarının hemen tamamında bu üst kültür dilini, komplike cümle yapısını görürüz. Pozitif bilimlerden tarihe, felsefeye, sosyolojiye, psikolojiye, müziğe kadar uzanan geniş bir perspektifteki derinlik, böyle bir dille bir kültür, hafıza ve hatırlama diline dönüşmüştür”*⁷.

Ə. Tanpınarın dilində təsadüf olunan emotiv frazeologizmlər “müsbət” və “mənfi” çalara malik olmaqla yanaşı, bir xüsusiyyəti ilə də diqqəti cəlb edir: bu birləşmələr tarixən işlək olsa da, müasir dövrdə o qədər də geniş istifadə olunmur. Belə frazeologizmlərdən biri olan dert yanmaq insanın dərini kiminləsə bölüşməsi anlamında işlənilir: dert yanmaq - (birinə) sıkıntısını, sorununu sızlanarak anlatmak - *"İnsan kime dert yanacak, bilmiyor"; "Bana dert yanacağına adam gibi bir iş bul da çalış"; "Teyzem yine anneme dert yanyor"*. Bu vahid Ə. Tanpınarın dilində də işlənilir: Sonra misafir odasında Macide'nin akrabasını gözkapakları şiş, yüzü yorgun, ona dert yanarken buldu.

---

⁷ Balcı Yunus. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın roman dili üzerine bir yaklaşım. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/411886>

Ə. Tanpınarın dilində təsadüf olunan emotiv frazeologizmləri statistik baxımdan təhlil etdikdə məlum olur ki, “mənfi” çalarlı emotiv leksemlər üstünlük təşkil edir:

Bütün gece onun yüzündən harap olmasına rağmen, hastalığını da ayrıca merak ediyordu. (Bitkin, yorgun, perişan);

Bu üzgün ellerin uzattığı leğene kan kusarken, izin istidasına imza atarken yine onu düşünmüştü.

Yarın belki biraz iyileşince bu hastabakıcılardan azar işitecek, belki de tenhada bir de tokat yiyecekti.

Frazeologizmləri ifadə etdiyi emotivliyi nəzərə alaraq münasibət və vəziyyət bildirmə baxımından təsnif etmək mümkündür. İynə üstündə oturmaq, ürəyi ağzına gəlmək, göyün yeddinci qatında olmaq... kimi frazeologizmlər fikrimizi sübut edir. Bu məna çalarına malik emotiv frazeologizmlər türk dilində də geniş yayılmışdır. Maraqlı fakt ondan ibarətdir ki, bu vahidlərin semantikasi Azərbaycan dilində işlənən, onlarla omonim kimi görünən frazeologizmlərdən əsaslı şəkildə fərqlənir:

Ağız eğmek: Yalvarmak, hiç de lâyük olmayan birine yüz suyu dökmek. “Ölürüm de ağız eğmem o adama!”⁸

Ağına baktırmak: Etkili, güzel konuşarak kendini zevk ile dinletmek, dinleyenleri kendisine hayran etmek. “O, ağına baktırmasını bilen ender hatiplerdendi”

Ahı çıkmak: Eziyete uğrayan bir kimsenin yaptığı bedduanın etkisini göstermesi.

İçi çekmek: Canı arzu etmek, istek duymak.

Can damarına basmak: Bir işin en önemli noktası üzerinde durmak, ya da bir şeyin en duyarlı noktasını açığa çıkarmak. “Adamın en sonunda can damarına bastılar, zararı da kendileri gördüler.”

Ağı kulaklarına varmak: Çok sevinmek, sevindiği her hâlden belli olmak. “Takdirname eline verilince sevincinden ağı kulaklarına vardı”.

---

⁸ <https://eksisozluk.com/yuregim-agzima-geldi--1838220>

Frazeologizmin emotiv komponenti bu vahidin praqmatik anlamı baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir, belə ki, bu komponentin semantikasını onun praqmatik statusuna uyğun olaraq formalaşır.

II fəslin III yarım fəslə "Əhməd Həmdi Tanpınarın dilindəki frazeoloji vahidlərin semantik universallıq və unikallığının təhlili" adlanır. Bədii ədəbiyyat nümunələrində, eləcə də Ə. Tanpınarın əsərlərində diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri frazeologizmlərin dil vahidi kimi xüsusi çəkiyə malik olmasıdır – belə ki, frazeologizm mətndəki digər elementləri sanki öz ətrafında toplayır.

Tanpınarın əsərlərində işlənən frazeologizmlər mənfi və ya müsbət məzmun çalarına malik olması baxımından diqqəti cəlb edir. Təcrübə göstərir ki, ümumiyyətlə, bütün dillərdə frazeologizmlər əsasən mənfi hadisələrin, hiss və duyğuların ifadəsi ilə bağlı meydana çıxmışdır. Bu faktı da frazeologizmlərlə bağlı universal meyllərdən hesab etmək olar. Tanpınarın əsərlərinin dilində xüsusi lay kimi diqqəti cəlb edən frazeologizmlər mətnlə təbii şəkildə qaynayıb-qarışır, milli koloritin, bəzi məqamlarda isə dildəki alınma qəliblərin göstəricisi kimi çıxış edir. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində işlənən frazeoloji vahidlər ümumilikdə türk dilinin frazeoloji sistemi ilə bağlı müəyyən təsəvvürün əldə olunması üçün mənbə kimi də maraq doğurur. "... *sahiden güzel, aşkolsun!*". *Geçmiş olsun, ellerine sağlık, ziyade olsun, sağlık olsun, kolay gelsin, sizlere ömür, söz kesmek kimi ifadələr xüsusi izah olmadan tərcüməsi çətin olan və müəyyən etnomədəni və psixoloji məqamları əks etdirən vahidlərdir. En haklı olduğu yerde bile ağzını açar açmaz herkesin "sen sus, böyle şeylere karışma!"* der gibi baktığı bir adam için rütbenin, nişanın, hayatta muvaffakiyetin bir manası olabilirmiydi?. "Ağzını açar açmaz" ifadəsi məzmun baxımından müəyyən universal işlənmə xüsusiyyətinə malik olsa da, ifadə baxımından unikal frazeologizm kimi dəyərləndirilə bilər.

Tanpınarın "Mahur beste" əsərində rast gəldiyimiz "həvəsini almaq" birləşməsi də bu baxımdan diqqətimizi cəlb etdi: *Hiçbir moda ve yenilik yoktu ki İsmail Molla'nın gelini herkesten önce ondan hevesini almış olmasın.*

Azərbaycan dilində bu ifadə ilə yaxın mənada “gözünün qurduunu öldürmək”, “tarçığını götürmək” və ya “tarçığını almaq” birləşmələri işlənir.

Digər frazeologizmdə Azərbaycan dili ilə müqayisədə komponentlərin müəyyən mənada uyğunluğu diqqəti cəlb edir: O zaman, çocuğunu azarlıyan bir anne gibi, güzel başını sallıyarak kendi kendine: "babamın kanı uyanıyor, - diye düşünürdü.

Müəllifin “Huzur” əsərində işlənən frazeologizmlərin bəziləri qismən universallıq xüsusiyyətinə malik olması ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, onlardan bəziləri komponentləri ilə - struktur cəhətdən, digərləri ifadə etdiyi məzmunu görə universallıq daşıyır. *“Tevfik Bey'in gelmesiyle iş büsbütün alt-üst oldu”.*

“Alt-üst olmaq” ifadəsi cüzi fərqlərlə müxtəlif sistemli dillərdə təsadüf olunan dil vahidlərindəndir: You've managed to turn this village upside-down.// Вы перевернули эту деревню вверх дном.

Haven't we turned that house upside-down at this point?// Разве мы еще не перевернули дом вверх дном?

Frazeoloji vahidlərdə universallıq tarixən dillərin eyni mənbədən qaynaqlanması və ya leksik alınmalarla bağlı ola bilər. Frazeoloji vahidlərdə unikalıq həm linqvistik, həm də ekstralingvistik amillərlə şərtlənə bilər. Belə ki, ənənələr, inam və inancla, tarixi hadisələr – ümumiyyətlə xalqın həyat və düşüncə tərzii ilə bağlı bütün faktlar frazeoloji vahidin əsasında dayana bilər.

II fəslin IV yarımfəslili *“Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində leksik layın koqnitiv və pragmatik aspektləri”* adlanır. Əsərdə işlənən dil vahidləri nominativ mənadan birbaşa asılı olduğundan yazıçı bu vahidləri seçərkən koqnitiv funksiyanın pragmatik funksiya ilə sıx əlaqəyə girərək oxucuya bədii-estetik və kommunikativ təsir göstərməsini diqqət mərkəzində saxlayır. Bu faktlar bədii əsərlərin dilində yazıcının ifadə etmək istədiklərini özündə cəmləşdirən, yüksək koqnitiv və pragmatik məzmunu ilə seçilən vahidlərin xüsusi yanaşma tətbiq etməklə öyrənilməsini aktuallaşdırır. Əhməd Həmdi Tanpınarın dilində leksemlərin struktur və funksional baxımdan təhlili göstərir ki, müəllif eyni zamanda həm lakonik, həm də dəqiq ifadə formasını tapmaqla yanaşı, fikri sadə şəkildə çatdırmaq bacarığı ilə bədii nitqin obrazlı və “oynaq”, axıcı şəkildə verilməsinə nail ola

bilmişdir. “Yüreğim ağzımda konuşuyor ve içimden kendi kendime düşünüyordum: “Ah bir merak etse de eve kadar gitsek, Emine’yi doya doya görsem, taşlıktaki tulumbadan o su çekse ben yüzümü yıkasam, Zehra ile çocuk türkülleri söylesem...”. “Yüreğim ağzımda” ifadəsi “birden bire ani bi hareket karşısında korkan insan modelinin dudaklarından dökülen ilk söz” şəklində izah olunur. Xalq arasında geniş şəkildə işlənən bu frazeologizmdən istifadə edən müəllif obrazın emosional durumunu qısa şəkildə oxucuya çatdırmağa nail olmuş, ümumi təfəkkür modeli əsasında obrazın eyni assosiasiya doğurması üsuluna əsaslanmışdır. Lakin belə məqamlarda nəzərə almaq lazımdır ki, tərcümə zamanı bu tipli ifadələrin qarşılığını tapmaq müəyyən çətinlik yaratdığından uyğun koqnitiv modelin seçimi xüsusi bacarıq tələb edir. Koqnitiv yanaşmanın üstünlüklərindən biri ondan ibarətdir ki, bu üsul vahid konseptual baza əsasında linqvistik və ekstralingvistik göstəriciləri - dünyagörüşü, ünsiyyət situasiyası, tərəflərin məqsəd və planları ilə bağlı əlavə məlumatları da aşkarlamaq və təhlil etmək imkanı verir. Tanpınarın əsərlərində türk dili və təfəkkürünü əks etdirən məxsusi ifadələrin işlənməsi də diqqəti cəlb edir:

Ama doktor, ben hasta değilim... Allah rızası için... Size anlattım.

Tekrar gözlerini gözlerime dikti. En katî sesiyle:

- Hastasınız... diye kesip attı.

Bir gece rüyamda bir arslanı üzerime saldırırken gördüm. Bereket versin, bir yerime dokunmadan geçti.

Bəzən işlənən vahidlərin eyni və ya uyğun nümunələrinə müxtəlif dillərdə təsadüf olunu ki, bu da ümumi – universal koqnitiv proseslərlə bağlıdır:

Tüylerim diken diken oldu: - Aman doktor... [36].

I got goosebumps// У меня мурашки по коже.

Koqnitiv yanaşma bədii mətnin pragmatik nəticə çıxarılaraq şərhini, məhz bu nəticə də mətndə “buraxılmış” hissələrin oxucu tərəfindən “bərpa edilməsi”ni təmin edir. Fikrimizcə, koqnitiv və pragmatik aspektlər qarşı-qarşıya qoyulmamalı, nitqi müxtəlif baxımdan araşdırmaq imkanı verən tərəflər kimi təhlilə cəlb olunmalıdır.

II fəslin V yarımfəslə “*Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində rəng konseptinin ifadə imkanları*” adlanır. İnsanın ətraf aləmi dərk etməsi ilə bağlı bir sıra məfhumların dildə ifadəsi xüsusilə təfəkkür və nitq məsələləri ilə birbaşa əlaqəli olması ilə diqqəti cəlb edir ki, bu da fərqli konseptlərin dildə əksi məsələsinin tədqiqinin aktuallığını şərtləndirir. Hər bir xalqın təfəkküründə rəng sistemi ilə bağlı konkret təsəvvür formalaşır və bu, bədii ədəbiyyatda öz əksini tapır. Bədii ədəbiyyatda rənglərin rəmzi imkanlarından müxtəlif anlayışların ifadəsində istifadə olunur. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində işlənən rənglə bağlı leksemlərin bir qrupu məhz emosional konseptin ifadə vasitəsi kimi çıxış etməsi ilə diqqəti cəlb edir. Müşahidələr göstərir ki, emosional durumun ifadəsi üçün konkret rənglərin xüsusi anlamda istifadəsi halları mövcuddur. Tanpınarın əsərlərində “siyah” mənfi anlamla əlaqələnərək əsasən ölümə bağlı işlədilir:

Bazıları günlərcə onu aynı haleti ruhiye içinde bunaltır, hiddetten kine, en siyah ölüme kadar götürüp getirir, sonra bir küçük çağrı, basit bir vesile ile yerini bir başkasına terkeder, o zaman kıskançlıktan kısılmış yüz, hiddetten bozulmuş nabız birdenbire değişir;

Bir kere uçurum göründü mü, ölüm simsiyah dili ile konuştu mu?

Ya hep, ya hiç. Ya dünya imparatorluğu, yahut da siyah ölüm.

Bunun əksinə olaraq, “beyaz” daha çox həyat, yol anlayışları ilə əlaqəli işlədilir: Beyaz yol // beyaz həyat // beyaz uçuş //beyaz dünya.

Mümtaz, gənc kadının gəzəl və bəximli büstünü, beyaz bir rüyayı andıran yüzünü daha evvəldən beğənmişdi.

Bu ne boşandıqları ayların bikkınlığı içindən gördüğü Nuran'dı, ne de on senenin arkasından beyaz bir həyal gəbi görünen nişanlıydı.

“Sarı” Tanpınarın əsərlərində əsasən işıq, aydınlıq kimi anlayışlarla yanaşı işlənir və müsbət çalara malik leksem kimi diqqəti cəlb edir:

Karşı sahilde evlerin pencerelerinde, dalgalarda sarı bir ışık vardı.

Sapsarı bir aydınlık içinde ilk önce yukarıya doğru çıkmak istedi.

Maraqlıdır ki, qırmızı rəng Tanpınarın əsərlərində cinayət, uçurum, faciə, qan kimi anlayışlarla assosiasiya olunur:

Bazen bu bakır levhalar suyun üstündə yüzüyor, adeta mücevher salları yapıyor, ... ve kıpkırmızı uçurumlar açıyordu.

Onun bilmediği cazibeleri ve bildiği cazibeleri, yumuşak sesi, dost gülüşü, istediği zaman insanın içine arzusunun cinayət kadar kırmızı, ateş kadar yakıcı ve ...

Yaşıl rəng Tanpınar yaradıcılığında aydınlıq anlayışı ilə yanaşı işlənməsi ilə diqqəti cəlb edir:

... durulmuş suyun yeşil ve somaki bir ayna gibi akşamın son ganimetlerine açılışını, bir anne rahmi gibi bu ışık parçalarını alışı ve yavaş yavaş onların üstüne kapanışını, örtülüştünü seyredirdi.

Fakat bu dehlizin sonunda birdenbire ortalık, güneş arasından bakılan taze yaprak yeşili bir aydınlıkla aydınlanmış ve bu aydınlık içinde asıl mağaraya atlamışlardı.

“Məhəbbət”, “sevinc”, “kədər”, “qorxu” və s. kimi emosional konseptlərin ifadəsi üçün bədii ədəbiyyatda fərqli rəng çalarlarının yaratdığı obrazlılıqdan istifadə edilməsi halları məlumdur. Lakin bu adətən milli təfəkkür tərzilə bağlı dəyərləndirməni əks etdirir. “Məhəbbət” konsepti ilə bağlı daha çox göy rəngdən istifadə, “sevinc” konseptinin çatdırılmasında qırmızı rəngin müşayiəti diqqəti cəlb edərsə, “kədər” konsepti adətən ağ rənglə əlaqələndirilir. “Qorxu” konseptinin ifadəsində qara rəngdən istifadə olunur. Tanpınarın əsərlərində bu tendensiya fərqli şəkildə özünü büruzə verir: Ağ və göy rənglər müsbət, qara, qırmızı rənglər mənfi semantika ilə yüklənmişdir. Bundan əlavə, müəllif xüsusi emosional vəziyyətlərin ifadəsi üçün də fərqli rəng çalarlarından istifadə edir: valeh olmaq – mavi, incəlik, zəriflik – yaşıl, təəssüf hissi, məyusluq – sarı, “qəm, qüssə” – boz rənglə assosiasiya olunur.

Emosiyanın rənglə ifadəsi müəllifin ətrafələmlə bağlı düşüncələrinin başlıca istiqamətlərini müəyyən etmək üçün də etibarlı mənbədir. Müəllif təbiətə canlı orqanizm kimi baxır və bu prosesi rənglərin obrazlılığı ilə ifadə edir.

Müxtəlif rənglərin leksik-semantik sahəsi fərqli rəng obrazlılığına və kəmiyyət göstəricilərinə malikdir. Tanpınarın əsərlərində rənglə bağlı leksemlər həm denotativ, həm də konnotativ semantika ilə çıxış edir.

Tanpınarın yaradıcılığında rəng konsepti ilə yanaşı, “qaranlıq (34%) – işıq (66%)” mikrosahəsinin mövcudluğu da diqqəti cəlb edir.

III fəsil “*Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində semantik söz qrupları və onomastik layin linqvistik xüsusiyyətləri*” adlanır. “Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində semantik söz qruplarının səciyyəvi xüsusiyyətləri” adlanan I yarımfəsildə Tanpınarın əsərləri əsasında mürəkkəb struktura malik leksik-semantik sistemin tərkib hissəsi olan semantik söz qrupları təhlil olunur. Leksik vahidlərin semantik sahələr üzrə təhlili həm müəllifin üslubu ilə bağlı məqamları, həm də yazdığı dövrün dil mənzərəsi ilə bağlı təsəvvürün formalaşmasına əsas verir.

“Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində antroponimlərin linqvistik səciyyəsi” adlanan II yarımfəsildə H. Tanpınarın əsərlərində antoponimlərin funksionallıq xüsusiyyətləri araşdırılır. Əsərlərin təhlili göstərir ki, müəllif tərəfindən antroponimlərin məqsədli seçimi mətnin daxili, dərin mənasının açılmasında, ideyanın çatdırılmasında xüsusi üsul kimi çıxış edir. Bədii əsərdə istifadə olunan antroponimlər məzmununda potensial, konnotativ və assosiativ mənalara olmasa da səciyyəlidir. Adın semantikasi obrazın həyata baxışı və fəaliyyət istiqaməti, xarakteri ilə səsləşir. Bəzi hallarda isə xüsusi bədii üsul kimi adla xarakterin təzadından istifadə olunur.

Tanpınarın əsərlərində öz əksini tapan antroponimlər türk dilinin antroponim sisteminə daxil olan vahidlərlə bağlı təsəvvürün yaradılmasına şərait yaratdığı kimi, onların tədqiqi üçün də zəngin mənbə kimi çıxış edir. Bu mənzərə əslində həm yazıçının, həm də bütövlükdə xalqın dünya ilə bağlı təsəvvürləri, fəlsəfi baxışı haqqında məlumat verir.

III fəslin III yarımfəsli “*Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində toponimlərin linqvistik təhlili*” adlanır. H. Tanpınarın yaradıcılığında işlənən toponimlərin linqvistik təhlili, onların üslubi xüsusiyyətləri, pragmatik məramı maraqlı doğuran məsələlərdəndir. Müəllifin yaradıcılığında poetik onomastikanın təhlili onun bütövlükdə

yaradıcılıq psixologiyası, estetik baxışları, daxili aləmi ilə bağlı təsəvvürün yaranması üçün əsas verir. Tanpınarın müxtəlif əcnəbi dillərə də tərcümə edilmiş “Beş şəhər” əsərində Ankara, Ərzurum, Konya, Bursa və İstanbul şəhərləri ilə bağlı ətraflı məlumat verilsə də, bu əsərdə Türkiyə ilə bağlı fərqli toponimlərlə yanaşı, digər ölkələrə aid onomastik vahidlərin xatırlanmasına da təsadüf olunur ki, bunların da hər biri xüsusi üslubi məqsəd üçün istifadə olunmuşdur. Tanpınarın əsərlərində təsadüf olunan toponimləri tematik və struktur baxımdan araşdırdıqda müxtəlif səbəblərlə şərtlənən sinonim və variantlılığın mövcudluğu diqqəti cəlb edir. Bu fakt xüsusilə sonralar adı dəyişilmiş şəhərlərin tarixi ilə bağlı məlumatlarda əksini tapır. H. Tanpınarın əsərlərində verilən toponimlər real şəkildə mövcud olan toponimlərdir. Bəzən bədii ədəbiyyatda toponimlərdən milli-mədəni xüsusiyyətlərin əks olunma vasitəsi kimi istifadə olunur. Tərcümə zamanı belə leksik vahidlərin yanında izahının verilməsi daha məqsədəuyğun hesab olunur. Bədii əsərlərdə işlənən toponimlərin struktur təhlili göstərir ki, onlar qədim leksik laya aid vahidləri əks etdirməklə yanaşı, bəzən müasir baxımdan artıq köhnəlmiş, yeni variantla əvəz olunmuş tarixi toponimləri müəyyən etmək imkanı da verir. Toponimin tərkib hissəsi kimi çıxış edən bəzi ümumi isimlər daşlaşaraq onun daxili məzmununda itir. “kənd”, “yurd”, “su” kimi elementlər buna misal ola bilər. Bəzən bu tipli elementlər kimi rəng ifadə edən sözlər də çıxış edir.

Beləliklə, əminliklə söyləmək olar ki, bədii əsərlərdə toponimlər konkret poetik-üslubi məqsədin ifadə vasitəsi kimi işlədilir.

Elmi tədqiqatın nəticələri dissertasiyanın “*Nəticə*” bölməsində ümumiləşdirilmişdir:

1. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində türk dilinin zəngin ifadə imkanları, türk dili leksikasının bədii formaları öz əksini tapmışdır. Müasir türk dilinin estetik baxımdan inkişafı, mədəniyyət, ədəbiyyat, xüsusilə roman dilinin formalaşmasında Tanpınarın əsərləri əvəzsiz rol oynamışdır.

2. Əhməd Həmdi Tanpınar əsərlərində sinonimlərdən, antonimlərdən, təzadlı ifadələrdən, qoşa sözlərdən, təqlidi sözlərdən xüsusi üslubi çalar yaratmaq üçün geniş şəkildə istifadə edir.

3. Ekspressivliyin ifadə vasitəsi kimi polisemantik leksik vahidlərdən istifadə edən Əhməd Həmdi Tanpınar çoxmənalılıqdan müxtəlif üslubi çalarlar yaratmaq üçün istifadə etmiş, kinayə və ya incə yumor ifadə etmək məqsədilə də bu söz qruplarından yararlanmışdır.

4. Əhməd Həmdi Tanpınar sözün semantik mənası ilə yanaşı, məcazi, konnotativ, fon mənası, eləcə də assosiativ mənə çalarlarından da məharətlə istifadə edərək üslubi fiqurlar yaradır.

5. Klassik ədəbiyyat nümunələrini xatırladan izafətlər və müasir dövr üçün işləkliyini itirmiş alınmalardan geniş şəkildə istifadə edən Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində əsərin dilinə ağırlıq gətirən belə ifadələr xüsusi üslub yaradan vasitə kimi maraq doğurur.

6. Əhməd Həmdi Tanpınar əsərlərində onim seçiminə xüsusi həssaslıqla yanaşmışdır. Bir çox hallarda müəllifin işlətdiyi adlar obrazlılığın ifadəsinə, ideyanın açılmasına xidmət edir.

7. Üslubi fiqurlardan ritorik sual, xitab və bədii nidalar, eləcə də fikrin qüvvətlənməsinə xidmət edən üslubi hadisə kimi bədii təzad – antiteza Əhməd Həmdi Tanpınarın yaradıcılığında yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilir.

8. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində həm denotativ, həm də konnotativ semantika ilə çıxış edən rənglə bağlı leksemlər, müxtəlif rənglərin leksik-semantik sahəsi müəllifin yaradıcılığında fərqli rəng obrazlılığına və kəmiyyət göstəricilərinə malikdir.

9. Müəllifin üslubu ilə əlaqədar olaraq arxaizm və neologizmlərin, danışiq-məişət leksikasına aid olan söz qruplarının, dialektizm və alınma sözlərin geniş şəkildə istifadə olunduğu əsərlərdə müxtəlif leksik laya aid vahidlər yazıçının dünyagörüşü ilə bağlı ola bildiyi kimi, obrazlılıq yaratmaq üçün də işlədilmişdir.

10. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərləri, hər şeydən əvvəl, köhnəlmiş sözlərin işləkliyi ilə səciyyələndirilə bilər. Bu müəllifin demək olar ki, bütün əsərlərində müşahidə olunan xüsusiyyətlərdən biridir.

11. Əhməd Həmdi Tanpınarın yaradıcılığı özünəməxsus koloriti, fərdi xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Tanpınarın əsərlərində leksik vahidlərin əsas mənadan fərqli məzmun qazanaraq

məcazlaşması da müşahidə olunur. Məcazlaşmış vahidlərin kontekstual mənə qazanması ilə də ekspressivlik meydana çıxır. Tanpınarın əsərlərində məcazlar sistemi ifadə formasının zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Obrazların daxili aləmini, xarakterini açmaq, eləcə də öz ideyalarını əsərdə daha təsirli şəkildə ifadə etmək üçün Tanpınar məcazın müxtəlif formalarından istifadə etmişdir.

12. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində işlənən frazeologizmlərdə təfəkkür tərzindən və təxəyyüldən doğan, psixoloji durumu ifadə edən dil vahidlərinə təsadüf olunur: “gölge haline getirmek”, “altın hayaller dünyası kurmak” kimi ifadələr bənzərlik əsasında yaradıldığından obrazlı təfəkkürün ortaqlıq nümunəsi kimi çıxış edərək müəyyən forma fərqi ilə həm türk, həm də Azərbaycan dilində işlənərkəndir.

13. Koqnitiv proseslə obrazlı təfəkkürün qovuşmasından yaranmış frazeologizmlər Ə.Tanpınarın əsərlərində xüsusi fəlsəfi yükü ilə diqqəti cəlb edir.

14. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində işlənən frazeologizmlərin çox hissəsini somatik komponentin mövcud olduğu və ya təqlidi sözlərin iştirak etdiyi frazeologizmlər təşkil edir. Bu frazeologizmlərin əksəriyyəti ümumişlək səciyyəli universal vahidlərdir.

15. Əhməd Həmdi Tanpınarın dilində “mənfı” çalarlı emotiv leksemlər üstünlük təşkil edir.

16. Əhməd Həmdi Tanpınarın dili əsərlərinin yazıldığı dövrdə dildə baş verən dəyişiklikləri əks etdirməklə yanaşı, musiqi, rəngkarlıq kimi mədəniyyət sahələrinə dərinlə bələd olan yazıçının dilin fərqli leksik qatlarından məharətlə istifadə etməsi ilə də səciyyələndir.

17. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində təsadüf olunan toponimləri tematik və struktur baxımdan araşdırdıqda müxtəlif səbəblərlə şərtlənən sinonim və variantlılığın mövcudluğu diqqəti cəlb edir. Bu fakt xüsusilə sonralar adı dəyişilmiş şəhərlərin tarixi ilə bağlı məlumatlarda əksini tapır. Toponimlərin təhlili göstərir ki, müxtəlif dillərdən alınma və ya digər dillərdə fərqli şəkildə tələffüz edilən toponimlər fonoloji, morfoloji, sözyaratma imkanları, sintaktik-üslubi səviyyədə mənimsənilmişdir. Geniş yayılmış –

hamıya məlum olan toponimlərdən fərqli olaraq, az işlənən toponimlər bəzən regionalizm-dialektizm təəssüratı yaradır.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı tezis və məqalələrdə əks olunmuşdur.

1. Gender münasibətlərini əks etdirən frazeoloji vahidlər dünyanın dil mənzərəsinin ifadəçisi kimi // - Bakı: -2014, 25-26 noyabr, XXI Əsr mədəni paradigması multimədəni aspektdə, Respublika Elmi-Praktik konfransının materialları, -s. 117-119

2. Əhməd Həmdi Tanpınar Cümhuriyyət dövrü türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi kimi // -Bakı: Dilçilik İnstitutunun əsərləri, - 2017, №1, -s.286-293

3. Əhməd Həmdi Tanpınarın dilindəki frazeoloji vahidlərin linqvokulturoloji səciyyəsi // - Bakı: Filologiya məsələləri, -2017, №20, -s.245-250

4. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində antroponimlərin linqvistik səciyyəsi ["Huzur" romanı əsasında] // - Bakı: Filologiya məsələləri, -2018, №15, -s.164-170

5. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində işlənən emotiv frazeologizmlər // - Bakı: Tədqiqlər, -2018, №2, -s. 96-101

6. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində leksik layın koqnitiv və pragmatik aspektlərdən təhlili // - Bakı: Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, - 2019, №1, -s.57-61

7. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərində toponimlərin linqvistik təhlili // - Bakı: Tədqiqlər, - 2018, №4, -s. 97-105

8. Əhməd Həmdi Tanpınarın əsərlərinin leksik-üslubi xüsusiyyətləri // Bakı: VI Beynəlxalq Türk Dünyası Araşdırmaları simpoziumu (13-15 iyun 2019. -Bakı), cild 2, -2019, -s.229-232

9. Анализ семантической универсальности и уникальности фразеологических единиц в языке Ахмеда Хамди Танпынара. // Вестник (серия филологическая). Казахский национальный университет имени Ал-Фараби. №3 (175), - 2019, - стр.82-89.

10. Специфические особенности семантических групп слов в произведениях Ахмеда Хамди Танпынара // Актуальные проблемы монголоведных и алтаистических исследований (Материалы III международной научной конференции), Элиста, - 2019, - стр. 66-70

Dissertasiyanın müdafiəsi 29 Oktyabr 2024-cü il tarixində saat 13:00 da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 19 Sentyabr 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 01.07.2024

Kağız formatı: 60x84 16¹

Həcm: 45 652

Tiraj: 100